

הלב והמעשים

פרשת התוכחה, ב'כי תבוא', מתארת פשעים גדולים ועונשים נוראים, חורבן וגלות, והנה בתוך הטקסט האיום, מסתתר תת-טקסט מפתיע (כח, מז-מח): "תַּחַת אֲשֶׁר לֹא עֲבַדְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּשִׂמְחָה וּבְטוֹב לֵב - מְרֹב כָּל, וְעֲבַדְתָּ אֶת אֱלֹהֶיךָ... בְּרָעַב וּבְצָמָא... וּבְחֶסֶד פֶּלִי". לא עֲבַדְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בזמנים של שִׂמְחָה וטוב לֵב. השלווה, השפע והחרות לא הספיקו לך. בקשת גם הפקרות, חופש שלוח רסן. מתוך כך, ימי ה'טוב לֵב, הנחת, הפכו לימי עוני וסבל. עד כאן פשט הכתוב. החכמים שמעו בפסוקים אלה מסר נוסף, הפונה גם למשתדלים להיות נאמנים ליהדות: לא מספיק לצאת ידי חובה במעשים. הקב"ה מצפה מאיתנו לעבוד אותו בְּשִׂמְחָה וּבְטוֹב לֵב! לא כאנוסים אלא כאוהבים. ככל אוהב, מבקש הקב"ה את הלב: "רחמנא לבא בעיי", או כדברי החכם במשלי (כג, כו): "תִּנְהַג בְּנִי לְפָדָ לִי".

בעימות עם היהדות, ראתה הנצרות את עצמה כמרד הרוח נגד החוק, כמהפכת הלב נגד המעשים והמצוות, כניצחון האהבה על היראה. טענתם זאת מתקשרת אצלי בדבריו החכמים של רבי נתן הבבלי עליהם שמעתי בפעם הראשונה מפרופ' שושני (על שמו נקראת מסכת 'אבות דרבי נתן'): "כתוב אחד אומר וְאַהֲבָתָ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ וכתוב אחד אומר אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ תִירָא וְאֹתוֹ תֵעָבֵד. עשה מאהבה ועשה מיראה. עשה מאהבה! שאם באת לשנוא דע שאתה אוהב ואין אוהב שונא. עשה מיראה! שאם באת לבעוט אין ירא בועט" (ירושלמי, סוטה כה ע"א). זה זמן רב שאינני רואה סרטים, אך מזיכרוני רוצה אני לדלות שתי דוגמאות המאירות את דברי רבי נתן. זוכר אני שני סרטים המלמדים משהו על שתי תרבויות. מצד אחד סרטים איטלקיים, בהם הדת והכומר הקתולי – נציגה, תופסים את הכל בצורה קלה והומוריסטית. מצד שני זוכר אני סרט שוודי, ובו הדת נתפסת ברצינות עילאית, כאילו מעטה של עצבות מכסה עליה ועל נציגה הלותרני. אינני רוצה לחשוך שיש כאן חלילה, השפעה של האקלים. אם כבר, ההשפעה היא הפוכה. תסלחו על ההיפתזה, הדת עיצבה את האקלים. על כל פנים שתי הגישות, אהבה ויראה, מאפיינות שתי גישות דתיות. ואנו, בני ישראל, מחויבים להגיע למזיגה בין השניים. ה'תפארת' בלשון הקבלה. ואגב, כדי שזוג יחזיק מעמד, הוא גם זקוק לשניים, יראה, להימנע מן הבעיטה – הרס הנאמנות שיכולה להתחבר לאהבה, ומצד שני, שמירה על האהבה, שחסרונה הורסת את משמעות החיים.

אך נחזור לפסוק. נסינו לחשוף את משמעות הפסוק המסתתר בתוכחה: "תַּחַת אֲשֶׁר לֹא עֲבַדְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּשִׂמְחָה וּבְטוֹב לֵב". והנה כאילו כדי לסתור את דברינו הופך הבבלי את

הפסוק הזה, למקור של מעין מצווה חדשה (ערכין יא ע"א): "רב מתנה אמר... איזו היא עבודה שְׁשֶׁמְחָה וְבָטוּב לְבָב? הוּא אומר זה שירה". נאמנים אתם, אבל חסרה הייתה לכם המוסיקה! הסוגיה התלמודית מפתיעה. יש הלוא אפשריות אחרות. אולי מדובר בדברי תורה, עליה נאמר (תהלים יט, ט) פְּקוּדֵי ה' יִשְׁרִים מְשֻׁמְחֵי לֵב. הרי, כידוע, מסוגל לימוד התורה להשכיח מהאדם את סבלותיו ולהביא לנפשו שמחה רבה. הלוא בגין כך היא אסורה בימי אבלות. אולם הגמרא דוחה פירוש זה. מדובר דווקא בשירה: התורה נקראת מְשֻׁמְחֵי לֵב, עונה הגמרא, אך לא טוב לְבָב, שהיא אמוציה שהמוסיקה חייבת להוסיף לאדם, אף אם הוא עוסק בתורה. נחזור לטענה הנוצרית ונשאל, המוסיקה היא לב או מעשים? היא צומחת באופן ספונטני או זקוקה להשקיית החינוך? המוסיקה היא אכן הוכחה מרשימה שההבחנה בין לב למעשים שהנצרות מלמדת, היא בלתי אפשרית. המעשים פועלים על הלב, והלב על המעשים. מעתה מתקשרת המילה 'עֲבָדְתָּ' שבפסוק עם "עבודת" הלויים, שפיתחו את המוסיקה הדתית בבית המקדש "בְּשִׁיר בַּיֵּת ה', בְּמִצְלֹתַיִם נְבָלִים וְכַנְרֹת לְעֲבַדְתַּת בַּיֵּת הָאֱלֹהִים עַל יְדֵי הַמְּלִאךָ [דוד], אָסַף וַיְדוּתוּן וַיְהִימוּ" (דברי הימים א כה, ו). לפי סברות מסוימות, אולי נכוונות, השפיעה שירת הלויים על המוסיקה הדתית בתרבויות שונות, בדיוק כמו שמזמורי התהילים טבעו את שפת התפילה של עמים רבים. לא רק הלויים, גם אנו מחברים מוסיקה. החיים הם טקסט שאנו כותבים במעשינו, טקסט אליו מתלווה הלב במוסיקה פנימית, האמוציות שבתוכנו.

אך הבה ונחזור לרבי נתן הדין הפעם על הלכות כוסות: "רבי נתן אומר: שלא יהא אדם שותה בכוסו ומשתמש בכוס חברו. וְלֹא תְתוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם (במדבר טו, לט) מכאן אמר רבי נתן: אל ישתה אדם בכוס זה ויתן עינו בכוס אחר" (ילקוט שמעוני, תשנ). תאמרו וודאי, שוב האובססיביות ההלכתית של החכמים על פרטים של מה בכך. אולי, אך הבה וננסה להבין את דבריו. השתייה בכוסות היא אלגוריה ברורה ליחסי אישות. הקטע הראשון, בו אדם משתמש בכוס חברו, מתייחס לניאוף. הקטע השני – לניאוף שבמחשבה. ברגע הקשר האינטימי ביותר מפנטז/ת הוא/היא על אחרת/אחר, אולי בהמלצת תרפיסט/פסיכולוג מאסכולות מסוימות, להרהר בשעת מעשה בכוכבי צמרת. רבי נתן פסל זאת לחלוטין. על כך נאמר "וְלֹא תְתוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם"! דרישה עצומה. המעשה כשר אך הוא מסריח בניאוף שבלב. הבנים שיוולדו יהיו, יוסיף רבי לוי, 'בני תמורה'. אלא שפעמים רבות את התמליל המתועב כותבים אחרים, והשומעים עלולים להוסיף לו מוסיקה מעולמנו הפנימי. האם זה לא סוד כוחה של הטלוויזיה, או הקולנוע המביאים אותנו ליהנות מהחטאים שבמרקע? ואולי בימי חודש אלול, ימי הקדם-תשובה, נצליח להתגבר על ההרהורים, למען כל השנה. כדברי רבי נתן, תשמרו באהבה וביראה על הגן הקטן שקיבלתם.